

نگاهی به ایران‌شناسی و شیعه‌شناسی هانری گُربن

سید جلال‌الدین آشتیانی

یکی از مستشرقان نامدار و ایران‌شناسان مشهور که خدمات ارزنده‌ای به فرهنگ ایرانی نموده‌است و نگارندهٔ این مقاله سالیان متمادی با او همکاری منظم داشته، مغفورله فیلسوف مشهور فرانسوی هنری گُربن بود که در کارهای او اغراض سیاسی وجود نداشت و فقط اهل تحقیق بود نه بر سییل تفنن بلکه در کار خود فوق‌العاده جدی بود و با شوق و ذوق وافر بیش از ۳۵ سال توفیق خدمت یافت.

گُربن در آلمان ۱۲ سال فلسفه آموخت و محققان آلمانی او را بهترین شاگرد هایدگرمی دانستند که بعد از فراغت از تحصیل و مراجعت به فرانسه، افکار استاد خود را در چندین جلد منتشر کرد. محقق فقید گُربن برای اولین بار به عنوان عضو انستیتوی فرانسه و ترکیه انتخاب شد و بعد از آموختن زبان عربی و فارسی، به مطالعه آثار شیخ اشراق فیلسوف عظیم ایرانی پرداخت و کتاب *المطارحات و المقامات* و چند اثر بی‌نظیر شیخ اشراق را با روشی نوین و عالی به انضمام مقدمه و تعلیقات مبسوط چاپ کرد و همین مجموعه نفیس را چند سال قبل جزء سلسله انتشارات انجمن فلسفه تجدید طبع نمود و کتاب *حکمة الاشراق* این فیلسوف اشراقی عظیم را با مقدمه‌ای نفیس به فارسی و تعلیقات مبسوط به لغت فرانسوی جزء سلسله انتشارات انستیتوی ایران و فرانسه چاپ کرد. گُربن بر مجموعه آثار فارسی مؤسس حکمت اشراق (شهاب‌الدین سهروردی) در دوران اسلامی به لغت فرانسه مقدمه و تعلیقات محققانه نوشت که جزء سلسله انتشارات انستیتوی ایران و فرانسه با چاپ نفیس به تصحیح و مقدمه فارسی استاد محقق ایرانی، نصر در دسترس ارباب معرفت قرار گرفت.

پروفسور گُربن کتاب *محققانه المشاعر ملاحظه‌ها* فیلسوف بزرگ ایرانی را با ترجمه فارسی آن به انضمام تعالیق مفصل فرانسوی در ۱۳۴۲ خورشیدی منتشر کرد و

سروکار او با آثار ملاصدرا و پیروانِ مکتب او بود و به مذهب تشیع علاقه شدید در خود احساس نمود. وی قسمت زیادی از شرح قاضی سعید قمی عارف بزرگ شیعی بر توحید صدوق و نیز باب عقل و جهل و توحید کتاب جامع کافی کلینی، محدث بزرگ شیعی دوازده امامی را با شرح ملاصدرا بر این کتاب، در فرانسه تدریس نمود.

بنابر مسلک تشیع جعفری، وجود ولی کامل در هر عصر، امری ضروری است و مطابق احادیث عترت منقول از جناب ختمی نبوت و ولایت علیه السلام: «اینی تارگُ فیکم الثقلین: کتاب الله و عترتی، لَنْ یفترقا حتی یردا علیّ الحوض» بقای یکی از افراد عترت بر سیل تجدد افراد با بقاء قرآن امری مسلم و غیرقابل انکار است و بعد از غروب شمس نبوت ولایت محمدیه؛ در مشکات عترت علیهم السلام منجلی و ساری است و به حضرت خاتم الاولیا مهدی موعود، امام محمد مهدی (ع) ختم می شود و بر این مسلک و مشر بنده محققان از عرفای اُمّت مرحومه. پروفیسور کربن شیفته و عاشق خاتم الاولیاء بود و در ۱۳۴۹ خورشیدی در باشگاه دانشگاه مشهد در این باب سخنرانی محققانه ای داشت و استاد دکتر غلامرضا ذات علیان، استاد زبان فرانسه سخنان کربن را ترجمه کرد. آنچنان کربن پیرامون مزیت اعتقاد شیعه به وجود انسان کامل و مکمل و عدم انقطاع رابطه خاص بین امام عصر و ذات باری، ماهرانه و مستدل توأم با شور و حال سخن گفت که اساتید عظام دانشگاه مشهد را متحیر نمود و شور و شوق زاید الوصف او نسبت به جناب ختمی ولایت، دوازدهمین قطب از اقطاب محمدیین؛ مستمعان را تحت تأثیری عجیب قرار داد.

کربن روی عشق به طریقه شیعه در ولایت و اطوار و شئون آن، جامع الاسرار و منبع الانوار عارف بزرگ شیعی سید حیدر آملی و مقدمه محققانه این عارف بزرگ بر فصوص الحکم را که یکی از شارحان بزرگ فصوص ابن عربی است، چاپ و با مقدمه ای مبسوط منتشر نمود. و به پیروی از این عارف بزرگ به نحو تفصیل بحث کرد که: اعتقاد به عرفان و تصوف باید از مختصات شیعه محسوب می شد؛ چه آنکه بنای عرفان و اساس تصوف مبتنی بر دو اصل اصیل است: توحید و مظهر کامل آن ولایت، و توحید حقیقی و ولایت به معنای خاص و تحقیقی آن، از مختصات مسلک اهل بیت و عترت علیهم السلام است.

این جانب بنا به پیشنهاد کربن درصدد تألیف چندین مجلد به نام منتخبات فلسفی از زمان میرداماد تا عصر حاضر برآمد.

این جانب منتخباتی از آثار سید محقق داماد و حکیم دانا میرفندرسکی و

صدرالحکماء الالهیّین و حکیم فاضل ملا رجبعلی تبریزی و ملا عبدالرزاق لاهیجی و آقا حسین خوانساری و فقیه و حکیم معاصر او: محقق سبزواری صاحب کفایه و ذخیره در فقه و حواشی شفا در حکمت و تلمیذ بارع میرداماد، ملا شمسای گیلانی و شاگرد دیگر میرداماد سید احمد علوی مُحْتَسَبِ شفا و ملا محسن فیض کاشانی محدث بزرگ و عارف و فیلسوف شارح آثار استاد خود صدرالمتألهین و نیز منتخباتی از یکی دیگر از تلامیذ غیرمشهور ملاصدرا، محمد بن علی رضا آقاجانی شارح قَبَسَات و شیخ حسین تنکابنی شاگرد مکتب ملاصدرا و قوام الدین رازی طهرانی و محمدرفیع پیرزاده دو شاگرد معروف آخوند ملا رجبعلی تبریزی و تعلیقات مبسوط عارف و حکیم مشهور: قاضی سعید قمی بر چهار میمر* از اُتولوجیای شیخ یونانی، مشهور به افلوطین و نیز تهیه منتخباتی از میرزاحسن لاهیجی فرزند ملا عبدالرزاق لاهیجی و مولانا محمد نعیم طالقانی اصفهانی مشهور به عرفی طالقانی و انتخاب چند مقاله از بهاء الدین محمد اصفهانی از شرح او بر مشکلات شفا و تلخیص ماهرانهٔ این کتاب عظیم.

بهاء الدین محمد اصفهانی همان کاشِفُ اللِّثَامِ مؤلف عظیم کَشَفُ اللِّثَامِ در فقه که به فاضل هندی مشهور است، (از این باب به او هندی می گویند که در خدمت پدر بزرگوار خود تاج الدین حسن اصفهانی چند سال در هند زیسته است) آخرین منتخب فلسفی در جلد سوم، اثری بسیار نفیس است از عارف مشهور ملا عبدالرحیم دماوندی از تلامیذ مولانا محمد صادق اردستانی استاد بزرگ حکمت در اواخر حکومت صفویه، به نام مفتاح اسرار حسینی که این اثر را در زمانی که در کربلای معلّا اقامت داشت، نوشته است.

مرحوم هنری کربن بر سه جلد از چهار جلد منتخبات فلسفی مقدمه و تعلیقات مبسوط به زیان فرانسه نوشت ولی اجل به وی مهلت نداد که به مجلد چهارم هم بپردازد که مشتمل است بر چندین اثر نفیس از رساله قوای نفس، تقریر درس مولانا محمد صادق اردستانی به قلم ملا حمزه گیلانی و رساله ثَمَرَةُ الْفَوَادِ فی معرفة المعاد تألیف مولانا ملا اسماعیل خواجویی مازندرانی فیروزکوهی و رساله در اثبات حدوث دهری که در مقام ردّ بر مناقشات آقا جمال خوانساری بر میرداماد و تقریر معنای حدوث دهری اثر خواجویی و المَبْدَاءُ و المعاد تألیف حکیم و عارف نامی آقا محمد بیدآبادی و قُرَّةُ الْعُیُونِ آخوند ملا مهدی نراقی فقیه و حکیم مشهور، دو رساله نفیس آخر جلد چهارم منتخبات فلسفی،

* این کلمه ظاهراً یونانی و تقریباً به معنی فصل است.

عبارت است از رساله بسط الحقیقة کل الأشیا، تألیف استاذ الاساتید آخوند ملاعلی نوری شاخص مدرسان حکمت متعالیه بعد از بنیانگذار آن ملاصدرا و کتاب التحفة (تحفة الخواص) از مولی نظرعلی گیلانی شاگرد حوزه پرفیض آقا محمد بیدآبادی اعلی الله قدره.

کربن به حقیر مرقوم فرمودند: «ندای تشیع تاکنون در جهان بزحمت شنیده شده است، امروزه مسائل به طور عمومی در سطحی مطرح می شود که این ندا از ما درخواست می کند خود را از آن جدا سازیم. اگر بخواهیم آنچه تشیع آن را «تجلی امام و ظهور ولایت» می نامد قبلاً درک کنیم، هیچ فیلسوف موحدی که به وظایف انسانی خود آگاه است نمی تواند در مقابل این امر بی تفاوت باشد...»

کربن بحق معتقد بود آنچه را که پیرامون توحید و مظهر اتم آن که ولایت کلیه محمدیه یا علویه و یا مهدویه است عرفای از اهل سنت و جماعت نوشته اند، باید یک عارف و عالم محقق شیعی بنویسد یا می نوشت.

کربن متعجب بود از اینکه برخی از علمای شیعه (اشخاصی که خود را موظف نمی دانستند که به مطالعه و درک احادیث اهل بیت علیهم السلام در توحید و ولایت بپردازند و جهل عمیق مطلق به اصول و عقاید اهل بیت را از نفس خود خارج نمایند و آن را ریشه کن نمایند) به تکفیر ارباب معرفت پرداخته اند.

بنده حقیر باید هنگام تألیف منتخبات، به چاپ دیگر آثاری که چاپ کرده ام، نمی پرداختم. او شوق وافر و علاقه شدید داشت که بر ۶ مجلد منتخبات، شرح و مقدمه بنویسد، ولی اجل به او مهلت نداد و دوستانی که هنگام مرگ در خدمت آن مرد عظیم متألّه بودند از او این زمزمه را می شنیدند که «السلام علی الصاحب الدعوة النبویة والصلوة الحیدریة والعصمة الفاطمیة... الخ» او وقتی با حالت عارفانه و خضوعی وصف ناپذیر پیرامون احوال صاحب العصر والزمان سخنرانی می نمود، مستعمان، مجذوب کلام او می شدند و برخی از جاهلان مغرور چه بسا به نظر تمسخر بر او نگاه می کردند. او در مقام جانبداری از مکتب تشیع با دشمنانی از مردم ممالک عربی و غیر عربی نیز مواجه شد. کلام اهل دل است این سخن که سعدی رانه هر که گوش کند معنی سخن داند. منطق سعدی شنید حاسد و حیران بماند چاره او خامشی است یا سخن آموختن. امیدوارم در عصری که مقام رهبری استاد الاساتید امام خمینی روحی فداه عارفی محقق و حکیمی متألّه و فقیهی متفکر است، علم الهی در حوزه ها و دانشگاهها مقام خاص خود را باز یابد.

آنچه راجع به ایران‌شناس و اسلام‌شناس بزرگوار هنری کرین به عرض رسید، بسیار مختصر و موجز است و معرفی آن فقید کم‌نظیر مطابق معرفتی که به احوال و آثار او دارم محتاج به مجال وسیعی است.

السّلام علينا و علی عبادالله الصالحین